

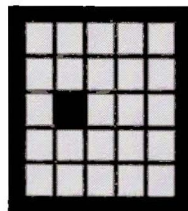
În oglindă?

Sunt întru totul de acord cu Nicolae Manolescu care, în capitolul pe care i l-a consacrat Monicăi Lovinescu în *Istoria critică a literaturii române* (Editura Paralela 45, București, 2008), apreciază că „într-o lume în care literatura a fost tulpina de trestie prin care un întreg popor a respirat, criticul literar a jucat rolul salvatorului de la înec. De n-ar fi fost decât atât, și tot am avea motive să vedem în Monica Lovinescu unul dintre factorii esențiali ai renașterii literaturii noastre, pe fondul destalinizării Răsăritului, cum spune ea însăși”. Aș extinde observația afirmând că Monica Lovinescu, cea care în filmul lui Alexandru Solomon *Război pe calea undelor* spunea adevărul și numai adevărul atunci când mărturisea că unica ei armă de luptă împotriva comunismului a fost un microfon, a reprezentat unul dintre factorii determinanți ai renașterii conștiinței românești. Ai dezmeticirii sau *dezvrăjirii*, ca să utilizez un termen din eseul *Amintiri din casa morților* cu care Tony Judt încheie cartea *Epoca postbelică – O istorie a Europei de după 1945*. Cred, de asemenea, că are dreptate același Nicolae Manolescu când socotește că „cronicile Monicăi Lovinescu despre marile cărți din rezistența anticomunistă din Europa de răsărit ar merita un comentariu separat”. Cei care s-ar încumeta să îl facă au acum la dispoziție cartea **Etica neuitării**, apărută în anul 2008 în colecția *Zeitgeist* a Editurii Humanitas (antologie și prefată de Vladimir Tismăneanu). Volumul reunește în mai bine de 450 de pagini texte în care Monica Lovinescu a comentat dezmeticirea, dar și reculurile ei, așa cum s-au manifestat ele în cărți, în spectacole de teatru, dar mai ales în *atitudini*.

Se poate ca sfârșitul de secol XX, dar nu numai el, să fi fost *melancolic*, așa cum crede François Furet în cartea *Fascism și comunism* (Editura ART, București, 2007). Se prea poate iarăși că în același sfârșit de secol, dacă nu cumva în chiar întreaga lui a doua jumătate, să fi fost „prizonierii unui orizont unic în istorie”, după cum scrie Furet, numai că nu doar istoricii au fost cei ce au acționat împotriva a tot ceea ce părea fi dobândit un „aer de fatalitate”. Intelectualii sunt melancolici, așa după cum îi califică Wolf Lepenies în cartea *Ascensiunea și declinul intelectualilor* (Casa Cărții de Știință, Cluj, 2005), și nu e exclus ca din pricina melancoliei să fi căzut pradă unui anume fel de terorism care a făcut ca vreo câțiva zeci de ani unii să fi dat tonul și să fi gândit pentru alții și să o fi făcut în chip fatalmente greșit, cum ne spune Jean Sévillia în studiul său *Terorismul intelectual* (Editura Humanitas, București, 2007). Au fost însă și excepții. De ambele părți ale Cortinei de fier. Despre ele, despre cei care au sesizat natura mortală a comunismului și asemănarea până la coincidență a acestuia cu fascismul scrie Monica Lovinescu în articolele și comentariile antologate în volumul apărut la Humanitas. Realitatea fundamentală pe care o probează aceste scrieri constă în demonstrarea faptului că ideologia comunistă a acționat la fel de

zeitgeist zeitgeist zeitgeist zeitgeist zeitgeist zeitgeist zeitgeist z

MONICA LOVINESCU
etika neuitării

HUMANITAS

pernicios atât în Estul sovietizat cât și în Occidentul care multă vreme și-a pus între paranteze capacitatea de reflecție și analiză, nevăzând și neauzind că „iluzia comunistă”, cum o numește Furet în eseul său *Trecutul unei iluzii – eseu despre ideea comunistă în secolul XX* (Editura Humanitas, București, 1996) e defectivă de adevăr și de omenie. Poate tocmai de aceea, așa după cum scrie Furet, „ideea comunistă a trăit mai mult în mințile oamenilor decât în realitate; și mai mult în Vestul decât în Estul Europei”. Occidentul fie s-a înșelat, fie s-a lăsat înșelat cu privire la natura reală, totalitară, a comunismului, la faptul că fascismul și comunismul sunt „frați heterozigoți”, cum îi numea undeva Pierre Chaunu. „Frați gemeni – scria Vladimir Tismăneanu în cartea sa *Democrație și memorie* (Editura Curtea veche, București, 2006) –, ori, dacă vreți, bolșevismul și nazismul au reprezentat expresiile patologice ale radicalismului politic din secolul al XX-lea”. De fapt, Tismăneanu îl confirmă pe Mihail Sebastian care în *Cum am devenit huligan*, carte apărută la începutul anilor '30, remarcă: „Marxismul și fascismul pot cuprinde 100 de adevăruri politice decisive, dar amândouă pornesc de la o groaznică ignorare a omului. Sunt și în marxism și în fascism o lipsă de viață și un abuz de scheme care le face din capul locului artificiale. Acest lucru se va răzbuna astăzi sau peste 100 de ani, dar se va răzbuna”. (cf. Mihail Sebastian, *De două mii de ani – Cum am devenit huligan*; Editura Humanitas, București, 1990).

În Est, comunismul a devenit atotstăpânitor prin teroare sistematică, instituționalizată, prin organisme special create, după model sovietic, și lucrul acesta a fost adesea pus în evidență și puternic denunțat de Monica Lovinescu. În Occident, mijloacele prin care comunismul a devenit religie – e drept, neoficială, dar adorată de nepermis de mulți intelectuali – au fost mai subtile, mai perverse, dar totuși nu au depășit lozinca-standard „cine nu e cu noi e împotriva noastră”. Relevante în acest sens mi se par două situații oarecum simetrice și care apar într-un anume fel în oglindă în cartea *Etica neuitării*. Le rezum.

La 12 martie 1966, Monica Lovinescu lansa în eter comentariul *Camus și istoria*, prilejuit de reluarea pe o scenă pariziană a piesei *Les Justes*. Pe Camus, Monica Lovinescu îl numise în comentariul prilejuit de reeditarea *Carnetelor*, „un intelectual împotriva epocii sale”. Reluarea piesei *Cei dreپți* i-a deranjat pe admiratorii stalinismului, care astfel s-au regăsit pe scenă într-o ipostază deloc flatantă. „Camus – scria Monica Lovinescu – a deranjat ieri, deranjează și azi. Pentru cei adormiți de-a lungul istoriei, pentru cei care n-au ridicat glasul când au fost victime de apărat, amintirea însăși a victimelor e supărătoare. Lucrurile s-au schimbat – pretind ei – la ce să ne mai aducem aminte? Morții să moară a doua oară în uitare, numai ei să nu fie obligați să se gândească la complicitatea lor, prin acțiune sau lipsă de acțiune, prin tăcere sau cuvânt, la măcelurile de conștiințe sau de trupuri.” *Cei dreپți* erau mereu puși în antiteză cu cei *Cu mâinile murdare* și care, astfel, își mai ascundeau colaboraționismul cu o aberație criminală. Monica Lovinescu proceda și ea la o atare antiteză, însă deloc în favoarea lui Sartre și a oportunismului său denunțat de Eugène Ionesco în termenii următori: Sartre a vrut întotdeauna să se pună de acord cu mișcarea de gândire dominantă sau cu sentimentele dominante dintr-o epocă istorică”. (Cf. Eugène Ionesco: *A rupe tăcerea – Convorbiri cu André Coutin*, Editura Humanitas, București, 2008).

La 12 octombrie 1972, Monica Lovinescu citea pe unde scurte comentariul *Interzicerea „Revizorului”, spectacolul lui Lucian Pintilie*. Comentariu din care cred că merită decupate două observații. „Am citit primele reacții la *Revizorul* și am putut realiza, chiar de la distanță, că spectacolul trebuie să depășească în luciditate crispată și în amplexarea viziunii critice, toate celelalte semnate de Lucian Pintilie, reprezentând un fel de salt calitativ al scenei românești”. Saltul nu a mai putut fi valorificat, pentru că din 1972, după interzicerea *Revizorului*, Lucian Pintilie nu a mai montat nimic pe o scenă românească. Și a doua observație, căreia îi sporește

amplitudinea atunci când e pusă în relație cu documentele scoase la iveală de Liviu Malița în cartea *Ceaușescu, critic literar* (Editura Vremea, București, 2007). „Atenuate cu prilejul Conferinței Scriitorilor, *Tezele din iulie* n-au fost deci abandonate, în numele lor se pune în aplicare un sistem de înăbușire a valorilor ce par primejdioase. Nu e vorba de un caz sau altul, izolat. Totul se ține într-un sistem unitar al ipocriziei. În același timp, se creează la București Asociația *România* pentru a readuce în țară exilații care reprezintă valori culturale. Dar în care țară? Acolo unde valorile de cultură sunt condamnate la un exil intern?”. Când, atât la București, cât și la Paris, un spectacol de teatru îngrijorează, desigur nu același, provoacă reacții dure, care în micul Paris ajung până la a determina luarea de măsuri polițienești, când la Paris un mare scriitor, incomod, e din nou dezavuat, iar la București, unui mare regizor i se ia dreptul de a mai profesa și spectacolul îi este scos de pe afiș printr-un comunicat oficial tipărit în *Scânteia* avem, cred, imaginea forței malefice a mitologiei comuniste ce a ros deopotrivă Estul și Vestul și despre ale cărei acțiuni negative vorbește cartea Monicăi Lovinescu. Cele două situații aproape „în oglindă” mi se par revelatoare. Diferența e că Vestul nu a cunoscut decât teoria. Estului i-a fost rezervată și practica.

Monica Lovinescu, *Etica neuitării*, antologie și prefață de Vladimir Tismăneanu, Editura Humanitas, București, 2008.

Teatru polonez de azi

Comentatorii politici, analiștii ori jurnaliștii au fost aproape unanimi în a observa felul cu totul diferit în care fiecare țară din fostul bloc comunist din Europa de Est, dar chiar și cele ce au făcut parte din Uniunea Sovietică, au găsit ori au înțeles căile de a o rupe cu trecutul. A contat, desigur, apetitul pentru reformă al noilor conducători, cât de legați de comunismul rezidual erau ei, dar și experiența democratică anterioară, de dinaintea sau de după Al Doilea Război Mondial, despre care vorbea Samuel P. Huntington într-o carte publicată în anul 1991: *Al treilea val – democratizarea la sfârșitul secolului al XX-lea*. Într-un anume fel, acest din urmă element era adus în discuție, cu referire la România, și de Stelian Tănase în cartea sa *Elite și societate – Guvernarea Gheorghiu-Dej* (Editura Humanitas, București, 1998). În ambele analize, țara noastră nu stătea deloc bine, realitate în virtutea căreia drumul ei către capitalism a fost mult mai anevoios decât cel al Poloniei, bunăoară. Dintr-o carte din 2004, datorată Annei Politkovskaia, *Rusia lui Putin* – apărută și în limba română în 2008, la Editura Meditații din București – aflăm că, în vreme ce la Kremlin se afla o figură îndrăgită de mediile politice contemporane, Vladimir Putin, același Putin care astăzi face și desface politica Rusiei chiar dacă nu mai e președinte, ci doar prim-ministru, dar asta după ce a făcut astfel încât nimeni altul decât alesul lui să îi ia locul, „deasupra Rusiei cobora o nouă iarnă polară”. Nici din punct de vedere economic, lucrurile nu au stat la fel în fostele țări comuniste. În unele, precum Polonia, Cehia ori Țările Baltice au fost adoptate atitudini mai radicale și, după o vreme de privațiuni, s-au văzut rezultate concrete. În altele, reformele s-au desfășurat cu încetinitorul, dar privațiunile nu au lipsit din descrierea câmpului, căci prăbușirea PIB-ului a fost inevitabilă.

Dacă supunem comparației ce s-a întâmplat în teatru imediat după 1989, observăm însă că, în chip ciudat, lucrurile au evoluat cam la fel. Într-o primă etapă, mai peste tot în fosta lume comunistă, publicul a uitat de teatru. Despre cum au mers lucrurile în România știm din proprie experiență. Despre ceea ce s-a petrecut